

פתיחה לסדר נזיקין

שיעור זה קשור לכללים:

מקורות פנימיים לסוגיות הגמרא

בין נגלה לנסתר

חלק הכלל בממון

תמצית השיעור: חז"ל דורשים את סדריהן ועניינן של שלושת השערים – הבבות – של מסכת נזיקין. עיון בדבריהם מלמד על הכוחות הגורמים להופעת הנזיקין בעולם, ועל הדרך לתקן נזיקין אלו.

סדרן של מסכתות נזיקין

בזוה"ק (ח"ג, קצ"ח ע"א, בתרגום) דרשו חז"ל את עניינם של שלושת ה"שערים" של מסכת נזיקין – בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא, ובדבריהם טמונה הבנה מעמיקה של ענין הנזיקין בכלל ועניינה המיוחד של כל מסכת בפרט:

"וירא בלק". ר' חזקיה פתח: "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות". כמה אהובים ישראל לפני הקב"ה, אף על פי שחטאו לפניו, וחוטאים לפניו בכל עת ועת, הוא עושה לישראל את הזדונות כשגגות. וכך אמר רב המנונא סבא: שלושה שערי הדין התקינו חכמים בסדרי המשנה. אחד הראשון הוא, בארבעה אבות נזיקין השור וכו'. השני הוא טלית שנמצא. השלישי הוא שותפין וסוד האבידה. מהו הטעם, אלא הקב"ה בכל זמן עושה לישראל זדונות כשגגות. ואלו שסדרו המשנה של שלושה שערים כך סדרו, דרך הכתוב לקחו, שכתוב "על כל דבר פשע" וזהו פשע שאינו בזדון, ומה הוא, "על שור על חמור על שה" – זהו בבא קמא שכאן היא מאלו הדברים. "על שלמה" – זה הוא בבא מציעא. "על כל אבדה" – זהו בבא השלישי. כי לקחו דרך הכתוב. וכשהגיע (רב המנונא סבא) לבבא מציעא, היה אומר: ההתחלה שעשו בטלית זה למה, כיון שנמצא הכתוב, אמר ודאי סדר זה הוא הלכה למשה מסיני, וביארו (עליו) כל דברי החכמים.

ננסה לאחוז בשיפולי גלימתם של חכמים, ולהבין קצות דבריהם עד כמה שידינו, יד כהה, מגעת. כמה שאלות עולות מדברי חז"ל, המהוות פתח להבנה עמוקה של דבריהם.
 א. דבריו של ר' חזקיה דורשים ביאור. מדוע הקב"ה עושה לישראל זדונות כשגגות, אף כאשר הם חוטאים לפניו? האם זהו הצדק האלוקי?
 ב. יש להבין את הקשר שבין דברי ר' המנונא על שלושת שערי נזיקין, לפסוק בו פתח ר' חזקיה (ישעיה נ"ו, א'): "כֹּה אָמַר ה' שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוּבָה יְשׁוּעָתִי לְבוֹא וְצְדָקָתִי לְהַגָּלוֹת".

נעיין תחילה בדבריו של ר' חזקיה. כיון שחביבין ישראל קמי קוב"ה, הוא עושה להם זדונות כשגגות. פירוש הדברים, שקמי קוב"ה חביבותם של ישראל איננה בגלל מעשים כאלה או אחרים, אלא בגלל הנשמה האלוקית המחיה אותם. נשמה זו שואפת לטוב, ולכן כל מעשיו הרעים של האדם נחשבים כשגגה, שהרי הנשמה איננה רוצה לחטוא, ורק היותה בגוף החומרי גורמת לחטא. "קמי קוב"ה", בהסתכלות האלוקית על העולם, הרע הוא חיצוני לאדם ואיננו ממהותו, ולכן כל מעשיו הרעים הם בשגגה, ואינם חלק ממהותו, הטובה בתכלית. הטוב הוא עצמי, והרע מקרי, ולכן כל חטא נחשב כשגגה, שכן איננו ממהותו של האדם.

דבריו של ר' המנונא באים להגדיר את הכוחות המושכים את האדם לרע, ועל פי סדרם של המסכתות במשנה הוא מגדיר שלושה סוגים של כוחות הגורמים למציאות של נזיקין.
 ר' המנונא דורש את הפסוק (שמות כ"ב, ח'):

עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׂוֹר עַל חָמוֹר עַל שָׂה עַל שְׁלֵמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֵאמֹר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֵא דְבַר שְׁנִיָּהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יְשַׁלְּמֵם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ.

ראשית, תחילת הפסוק: "על כל דבר פשע" - והאי פשע איהו דלאו בזדון". מדוע הפשע המוזכר בפסוק איננו בזדון?
 מדברי חכמים בכמה מקומות עולה ההגדרה של פשיעה. על דברי המשנה (ברכות פ"ד מ"א) האומרת שניתן להתפלל תפילת מוסף כל היום, אומרת הגמרא (ברכות כ"ח ע"א):

ושל מוספין כל היום: אמר ר' יוחנן ונקרא פושע.

וברש"י:

ונקרא פושע - המאחר כל כך.

אדם שהתפלל מוסף, ואף התפלל בזמן, נקרא פושע כיון שאיחר את תפילתו לסוף זמנה. במקום נוסף נאמר (ברכות מ"ג ע"ב):

תנו רבנן ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם... ואל יכנס באחרונה לבית המדרש... משום דקרו ליה פושע.

וברש"י:

דקרו ליה פושע - מתעצל.

הרי שפשיעה היא רשלנות¹, תוצאה של גורמים חיצוניים הגורמים לאדם לעשות מעשיו בצורה לא מלאה. אין הוא פושע בזדון, אלא בשגגה, מתוך כוחות ועיכובים שונים המושכים אותו. "האי פשע דלאו בזדון".
 "ומאן איהו", מהו הכח הגורם להופעת הרע בעולם?
 שלושה שערים יש במשנה, העוסקים בענין זה, ורמוזים בהמשך הפסוק: "על שור על חמור על שה" - זו בבא קמא. "על שלמה" - זו בבא מציעא. "על כל אבדה" - זו בבא בתרא. בהמשך נעמוד על משמעות הדברים וביאורם.

ישועתי (לבא) וצדקתי (להגלות)

בשני מקומות דרשו חז"ל את ענינם של ששה סדרי משנה.
 בגמרא (שבת ל"א ע"א) אמרו:

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (ישעיהו לג): "והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת וגו'", "אמונת", זה סדר זרעים. "עתיך", זה סדר מועד. "חסן", זה סדר נשים. "ישועות", זה סדר נזיקין. "חכמת", זה סדר קדשים. "ודעת", זה סדר טהרות. ואפילו הכי "יראת ה' היא אוצרו".

ובמדרש (במדבר רבה פרשה י"ג, ט"ו) אמרו:

"אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה", כנגד ג' פסוקים של תורה שבהם ו' סדרי משנה, והן מן שתיים פסקה וכל פסקה ופסקה מן חמשה תיבות, ואלו הם (תהלים י"ט): "תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' וגו' פקודי ה' וגו' מצות ה' וגו' יראת ה' וגו' משפטי ה' וגו'". לכך הקריבו לשלמים ג' מיני קרבנות אלו כנגד השלשה פסוקים שבהם ששה סדרי משנה, אתיא כההיא דאמר ר' תנחומא: "תורת ה' תמימה וגו'", שזה סדר נשים שמזהיר על האדם לפרוש מן הערוה כדי להצילו מן המיתה... "עדות ה' וגו'", זה סדר זרעים, שאדם מאמין בחייו של עולם וזורע. "פקודי ה' וגו'", זה סדר מועד שיש בו כל המועדות שכתוב בהן "ושמחת בחגך". "מצות ה' וגו'", זה סדר קדשים שהוא מאיר עינים בין חולין לקדשים. "יראת ה' טהורה", זה סדר טהרות שהוא מפריש בין טומאה לטהרה. "משפטי ה' וגו'", זה סדר נזיקין שיש בו רוב הדינים.

בשתי צורות נרמז סדר נזיקין בכתוב, האחת במילה: "ישועת", והשנייה במילים: "משפטי ה' אמת צדקו יחדו". הרי "ישועתי לבוא וצדקתי להגלות".
 בשתי דרשות אלו של חכמים מופיעות שתי בחינות של דיני נזיקין. האחת, כפי שמגדיר הרמב"ם את תפקיד הדיינים (הל' סנהדרין פ"ב ה"ז): "שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק

¹ וכן כתב הרש"ש בחידושו לשבת כ"א ע"א, עיי"ש.

מיד עושקו כענין שנאמר 'ויקם משה וישיען'". להושיע את האדם מפני הרע הקיים בעולם. דיני נזיקין מסדרים את החיים, כדי שיהיה אפשר לחיות בעולם על אף כוחות הרע, ההעלם, ועל אף הסוגים השונים של בני האדם והמקרים הקורים להם. אולם, דיני נזיקין הם גם "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו". המקרים השונים הקורים לבני האדם, טענותיהם ומריבותיהם, הם דרך להופיע את דבר ה' ואת הצדק האלקי בעולם. ויכוח בין שני שכנים יכול ליצור מחלוקת, אך יכולים הם לגשת אל הדיין ובכך לגרום להופעת דבר ה' הבא מתוך הויכוח שביניהם.

לאור הדברים האלה ניתן להבין ביתר פירוט את התייחסותם של חכמים לשערי מסכת נזיקין.

בבא קמא

"על שור על חמור על שה" - זו בבא קמא, העוסקת בדברים אלה. בבא קמא עוסקת בארבע אבות נזיקין, שהראשון שבהם הוא השור. כאשר השור, הכוחות הבהמיים, מובילים את החיים, נוצרת בעולם מציאות של נזק. מסכת בבא קמא מלמדת כיצד להשיב טוב, על ידי תשלום ב"מיטב הארץ", ולתקן את הנזק שגורם השור והכוחות הבהמיים השולטים באדם.²

כאשר האדם מוביל, והשור כפוף לאדם, הוא יכול להיות מקור של חיים ושל ברכה לעולם. מסכת בבא קמא מלמדת כיצד לתקן את הקלקולים שגורם השור.

בבא מציעא

"על שלמה" - זו בבא מציעא.

לביאור הענין נפתח בכמה שאלות ששאלו ראשונים ואחרונים על פתיחת המסכת. הר"ן בפתיחת חידושו למסכת שואל:

וא"ת פרק 'אלו מציאות' היה לו לתנא לשנות תחלה, ללמד על המציאה שהיא של מוצאה, אבל עכשיו שעדיין לא למדנו שיזכה מוצא בשום מציאה היאך הוא שונה מחלוקתן של מוצאי מציאה.

עוד שאלו (עי' בתורת חיים) מדוע פתח התנא דוקא במקרה של טלית. השאלה מתחזקת לאור הדרך שבה הביאו הפוסקים את דין המשנה. הרמב"ם כתב (הל' טוען ונטען פ"ט ה"ז):

שנים שהיו אוחזין בכלי אחד או שהיו רוכבין על גבי בהמה אחת, או שהיה אחד רוכב ואחד מנהיג או יושבין בצד ערמה של חטים ומונחות בסמטא או

² עי' בזה"ק ח"ב, משפטים קי"ח ע"ב, הדין בסדורם של ארבע החיות במרכבה. כאשר השור בראש, שייך סידור זה לסטרא דשמאלא, והוא קשור לארבע אבות נזיקין, הפותחים בשור.

בחצר של שניהם, זה אומר הכל שלי וזה אומר הכל שלי, כל אחד משניהן נשבע בנקיטת חפץ שאין לו בזה הדבר פחות מחציו ויחלוקו, ושבועה זו תקנת חכמים היא כדי שלא יהיה כל אחד תופס בטליתו של חברו ונוטל בלא שבועה.

והטור (חו"מ סי' קל"ח) כתב:

שנים המוחזקין בדבר המיטלטל כל אחד אומר כולו שלי הוא, יחלקו ביניהן ויטול כל אחד חציו אחר שישבע שאין לו בו פחות מחציו.

הרמב"ם והטור לא נקטו לשון "טלית". בליקוטי הלכות (הל' חזקת מטלטלין הלכה ה', ז') העיר על דברי הפוסקים:

ועיקר דיני ממונות שבמשא ומתן מבואר במסכת בבא מציעא, התחיל אותה בדין 'שנים' אוחזין בטלית', והוא פלא שהתחיל בדין שאינו שכיח כלל כאשר יבין כל אדם, שאינו מצוי שיבואו שנים לבית דין ואוחזין בטלית אחד ומכחישין זה את זה. ועל כן באמת הפוסקים לא כתבו זה הדין בלשון זה, כמבואר בהלכות חזקת מטלטלין בסימן קל"ח עיין שם.

עוד יש להעיר, שהמקרה של טלית קשה מצד עצמו, שכן זהו דבר שיש בו סימנים בדרך כלל³, ועליהם להכריז.

הזוה"ק מתייחס לפתיחת המסכת, ושואל מדוע פתחו בטלית:

דכד מטא (רב המנונא) לבבא מציעא הוה אמר: שירותא דקא נקטו בטלית דא אמאי? כיון דאשתכח קרא, אמר: ודאי דא הלכה למשה מסיני.

הפתיחה בטלית היא על יסוד הכתוב: "על שלמה", והזוה"ק מציין שזו הלכה למשה מסיני.

נראה, שבדברים אלה יש ביטוי למה שאמר רבי יוחנן בירושלמי. המשנה אומרת (פאה פ"ב מ"ה-ו'):

...הזורע את שדהו שני מיני חטין, עשאן גורן אחת, נותן פאה אחת. שתי גרנות, נותן שתי פאות.

מעשה שזרע רבי שמעון איש המצפה לפני רבן גמליאל, ועלו ללשכת הגזית ושאלו. אמר נחום הלבלר: מקובל אני מרבי מיאשא, שקבל מאבא, שקבל מן הזוגות, שקבלו מן הנביאים, הלכה למשה מסיני, בזרע את שדהו שני מיני חטין, אם עשאן גורן אחת, נותן פאה אחת. שתי גרנות, נותן שתי פאות.

³ וכפי שמוכח בכתוב (דברים כ"ב, ג'): "וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לקל אכבת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם".

אומר על כך הירושלמי (פ"ב ה"ד):

אמר ר' זעירא בשם ר' יוחנן: אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה, אל תפליגנה לדבר אחר, שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהן משוקעות במשנה. אמר ר' אבין ויאות היא, שני מיני חטים, אילולי שבא נחום ופירש לנו, ידועין היינו?!

הלכות רבות שנאמרו למשה מסיני משוקעות במשנה. הזוה"ק מציין שהמשנה הפותחת את המסכת אף היא בנויה על הלכה למשה מסיני. השבועה המוזכרת במשנה היא תקנת חכמים, ועל כן נראה שההלכה למשה מסיני היא: "שנים אוחזים בטלית - יחלוקו".

השלמה - הטלית - היא הלבוש המכסה. בבא מציעא עוסקת בעיקרה בענייני טוען ונטען, בהם בית הדין איננו יודע עם מי האמת. האמת נעלמת ומכוסה מעינינו. הבעיות המופיעות במסכת בבא מציעא נובעות מכך שהעולם מופיע לעינינו מלוכש, ואין אנו רואים את האמת בצורה גלויה. "גם את העולם נתן בלבס" - 'העלם' כתיב, חסר וא"ו" (תנחומא קדושים, ח'). העולם מעלים מעינינו את האמת, ולכן נוצרות בעיות ודיונים בין אנשים. אף חטאים רבים של האדם נובעים מכך. אילו היתה האמת האלוהית גלויה לעינינו, והיינו רואים שכר מצוה והפסד עברה בצורה מוחשית, כלום היה אפשר לחטוא? כשם שאין אדם מכניס ידו לאש, כך אין אדם חוטא. אלא שאין הדברים גלויים לנו, ויכול אדם לחיות בתחושה שאין רע בחטא.

מבחינת ההלכה למעשה הציור המובא במשנה איננו מתאים, שכן טלית היא חפץ שיש בו סימנים, וכן לא מצוי ששני אנשים יאחזו בטלית ויבואו לבית הדין. למרות זאת הובא המקרה במשנה כפי שהוא, שכן המשנה לא נועדה לפסוק הלכה⁴, אלא ללמד את היסודות העקרוניים והפנימיים של ההלכה. "שנים אוחזים בטלית - יחלוקו", זהו היסוד העומד בבסיסה של מסכת בבא מציעא, ועל כן הובא בפתחתה.

בבא בתרא

"על כל אבדה - זו בבא בתרא". מהו הקשר בין אבדה לבבא בתרא? לעיל אומר ר' המנונא: "שותפין ורזא דאבדה". ננסה לבאר את הקשר בין שותפים לרזא דאבדה, ועל פי זה את עניינה של מסכת בבא בתרא⁵. דבר זה מתבאר בשני אופנים. א. הרב קוק זצ"ל (אגרות ראי"ה א', אגרת פ"ט, עמ' צ"ט) מבאר, שישנם שני כוחות קנייניים הפועלים זה לצד זה:

⁴ כדברי הגמרא (סוטה כ"ב ע"א): "תנא התנאים מבלי עולם... שמורין הלכה מתוך משנתן".
⁵ הרב מרגליות (יסוד המשנה ועריכתה עמ' כ"ז, הערה ז') כתב: "שכבר העירו על הגליין שם כי מזה יוכח שפרק 'אלו מציאות' (בבא מציעא פרק ב') היה בבבא בתרא", אך לא נמצאה גירסא המאמתת זאת.

והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי" ושלך שלך", ובין הגבלת זכויות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחר היאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי השוה בזה את כף המאזנים לצד הקומונא, שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא יאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש.

יחוד הקנין מגביל זכויות לכל יחיד. "שלי שלי, ושלך שלך". לכל אחד יש ממון משלו, ובו הוא פועל כפי הגדרים המיוחדים לדיני ממונות. בצד מערכת זו, פועלת מערכת נוספת, של שיתוף הקנין. חלק מממונו של אדם שייך לכלל, כפי שהאדם עצמו הוא חלק מכלל, ולכן יש פעמים שלכלל כח לפעול בממונו של יחיד, כיון שזהו ממון הכלל, בגדרים מסוימים. הרב מתייחס לענין זה בקשר לאבדה. כאשר אדם מאבד חפץ ומתייאש, זכה המוצא בחפץ והרי הוא שלו. הכיצד, והרי זהו ממון של המאבד, וכיצד פועל היאוש להעביר את החפץ לרשות המוצא? מבאר הרב, כי במקרה של אבדה קבעה התורה, שכח הכלל גובר, וכאשר הבעלים מתייאש הרי שייך החפץ לכלל, והמוצא אותו זוכה בו מתוך חלקו בכלל. ללא יאוש, גובר כח היחוד, והמוצא אינו זוכה בחפץ ועליו להחזירו. אבדה, אם כן, היא ביטוי לכח השותפות הקיים בדיני ממונות, ולכן מובן מדוע קשר הזוה"ק, "שותפין ורזא דאבדה". מסכת בבא בתרא עוסקת ביחס בין היחיד למערכות הכלליות המקיפות אותו, כדיירי החצר, אנשי העיר וכדומה, במנהג המדינה ושאר עניינים בהם בא הכלל לידי ביטוי.

ב. נראה להוסיף ביאור בענין זה, מדוע נקרא הדבר "רזא דאבדה". מהו הרז הגנוז באבדה? נראה, שבענין זה יש הבדל בין תורת הנגלה לתורת הנסתר ביחסן לדיני התורה בכלל, ובענייננו - ביחס לאבדה. כאשר אדם מאבד חפץ, למשל, אנו שואלים: מה דין החפץ, האם יצא מרשותו של המאבד? מה צריך המוצא לעשות בחפץ, האם להכריזו, להחזירו? באלו סימנים? וכדומה. אלו שאלות שעוסקת בהן תורת הנגלה, המדריכה את האדם כיצד להגיב בצורה נכונה למציאות המתרחשת בפניו, על פי הבנתנו את רצון הקב"ה במקרה זה. אולם יש לשאול שאלה בסיסית ועקרונית: מדוע אדם מאבד חפץ? לשם מה ברא הקב"ה בריאה זו של "אבדה"? שאלות אלה נידונות בתורת הנסתר, העוסקת בשורשי המציאות - בעולמות הרוחניים שמהווים שורש למציאות שאנו פוגשים. נראה, שעניינה של האבדה הוא השבת הממון לבעליו המקוריים. פעמים, שממון נמצא אצל אדם שלא כדין, והדרך להשיבו לבעליו היא על ידי שיאבד מן המחזיק בו, וימצאנו מי שהכסף צריך להגיע אליו⁶. אבדה, הנראית לנו כהתרחקות מן המקור, היא בעומקה שיבה אל המקור האמיתי, אף שאיננו רואים אותו בעינינו.

⁶ דוגמא לכך ניתן לראות בסיפור על הבעש"ט (ראה בספר "מעשה ברבי ישראל בעל שם טוב", לר' שמחה רוז, עמ' 106), שהסביר לתלמידו את דברי הזוה"ק (עי' ח"ב צ"ד ע"א), "ואלה המשפטים - דא רזא דגלגולא", בכך ששלחו למקום מסוים, שם ראה אדם נח תחת העץ, וכשקם ללכת - שכח את ארנקו. לאחר כמה זמן הגיע אדם אחר ולקח את הכסף אליו, וכשבא אדם שלישי לנוח תחת העץ, הגיע המאבד והפליא בו

נמצא, אם כן, כי שתי בחינות יש בעומק עניינה של אבדה. האחת - יסוד שיתוף הקניין העומד ביסוד דיני אבדה, כפי שהתבאר בדברי הרב קוק זצ"ל, ושניה, רו השבת הממון למקורו, היוצר את מציאות האבדה.⁷

הביטוי "תליתאה - שותפין ורזא דאבידה", אפשר שהוא מלמד על אופייה של המסכת ותפקידה. הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות אומר:

ואחר כך בבא בתרא, וענינו לדבר בחלוקת הקרקעות, והדינין בענין הדירות המשותפות והשכנות, וביטול מקח וממכר במום הנמצא, ולדבר בענין הממכרים והקנינים, והאיך ראוי לדון אותם, והערבות והירושות. וסידר החלק הזה באחרונה, בשביל שכולו קבלה ודברי סברות ולא התבאר מן התורה.

מסכת בבא בתרא עוסקת בסדרי החיים בין בני אדם. החיים עצמם הם המקור לדיני בבא בתרא - "הכל כמנהג המדינה", ולא פסוקים והלכות למשה מסיני. דומה היא מסכת בבא בתרא לאבדה. כשם שאבדה, בפועל ובנגלה מנותקת היא מבעליה המקוריים, אך בפנימיותה שבה היא לבעליה, כך מסכת בבא בתרא מנותקת לכאורה מן המקורות, ובפנימיותה יונקת היא ממקור החיים עצמם, בחינת "למה לי קרא, סברא הוא"⁸, שהסברא של החיים גדולה מן הקרא, ודרכה מופיע דבר ה' בעולם. היות מסכת בבא בתרא חלק בלתי נפרד מתורה שבעל פה, מחזיר את האבדה למקומה הנכון והמסודר.

את מכותיו כי חשד בו שלקח את ארנקו. הבעש"ט הסביר, שבגלגול קודם היה דין בין מאבד הכסף למוצא, והשלישי, הדיין, דן שלא כדין, וחייב את הזכאי. כעת הושב הכסף לבעליו. השלישי, שהוכה לחינם, היה הדיין שדן שלא כדין. אף שאין אנו רואים זאת בעינינו, אנו יכולים לדעת בשכלנו שאבדה היא השבת הדברים אל מקורם, ולא התרחקות ממקורם כפי שנראה הדבר בעיני הבשר שלנו.

⁷ היחס בין שתי בחינות אלה יתבאר על פי יסוד כללי הקשור בעיקרו לתקנות חכמים. כך כותב הקובץ שיעורים (ח"א, ביצה ד' ע"א): "...דבכל תקנות וגזירות חכמים צריך שני דברים, (א) איזה טעם היה להם לתקן ולגזור, (ב) אפילו אם יש טעם שצריך לגזור, אבל כלל גדול, מילתא דליכא דכותא בדאורייתא לא מתקני רבנן, ולעולם הן מסמיכין גזרותיהן לאיזה דין דאורייתא...". כאשר חכמים מתקנים תקנה, הרי שיש טעם לתקנה זו, שהוא הביא את חכמים לתקן את התקנה. אלא שבכך אין די. חכמים מתקנים את תקנותיהם באופן של הרחבת דיני התורה. אין חכמים יוצרים דינים מחודשים, אלא משתמשים בדינים קיימים ומחילים עליהם את גדרי התקנה החדשה. כלומר, בכל תקנה יש טעם מדוע תקנו חכמים תקנה זו, ואופן, שבו משתמשים חכמים כדי לתקן את התקנה (וראה גיטין י"ד ע"א תוד"ה "כהלכתא"). נראה, כי אף בענין אבדה יש שני עניינים אלה. מדוע הופיעה אבדה בעולם? כדי לאפשר השבת הממון לבעליו. טעם פנימי זה הוא הסיבה לכך שנבראה מציאות זו של אבדה. אולם, כיצד פועל הדבר? איך השתלשל ענין זה ונכנס לגדרים המעשיים וההלכתיים? על כך מבאר הרב קוק זצ"ל, כי שיתוף הקניין הוא הגדר המאפשר העברת הממון מרשות האחד לרשות האחר. הצורך בהעברת הממון קשור לעניינים שבנסתר, אך הדרך בה עובר הממון מאדם לאדם היא על ידי הקביעה כי בחלק מסוים כולם שותפים בממון, ועל כן כאשר מתייחס האחד, יכול השני לזכות בממון.

⁸ ראה בבא קמא מ"ו, ב' וכן נדה כ"ה, א'.

היחס בין בבא מציעא ובבא בתרא

יש לדייק בלשון חז"ל בזה"ק, שבתחילה אמרו:

חדא קדמיתא, ב"ארבע אבות נזיקין השור וכו'". תנינא, טלית דאשתכח, תליתא, שותפין ורזא דאבידה.

ובהמשך:

"על שור על חמור על שה" - דא בבא קמא, דהכא הוא באינן מלין. "על שלמה" - דא בבא מציעא. "על כל אבדה" - דא בבא תליתא.

מדדיקים חז"ל שזו בבא שניה (ולא רק אמצעית), והיא הפותחת ב"שנים אוחזים בטלית". השני הוא דבר הקשור במהותו לחלוקה, וכפי שמבאר רבינו בחיי (לבראשית א', ד):

ובמדרש: מפני מה לא נאמר "כי טוב" בשני, לפי שבו נברא גיהנם שנאמר (ישעיה ל') "כי ערוך מאתמול תפתה", יום שיש לו אתמול ואין לו שלשום, ועוד דרשו ז"ל לפי שבו נברא המחלוקת, שנאמר: "ויהי מברדיל בין מים למים", אמר ר' טביומי: ומה מחלוקת שהוא לתקון העולם ולישובו לא כתיב בו "כי טוב", מחלוקת שהיא לערבובו של עולם לא כל שכן. ובאור הענין כי השני תחלת השני, ולכך נקרא שני, והוא הסבה לכל חלוקה ושני, ומה שאמרו כי המחלוקת וגיהנם נבראו בו ביום להתבונן מזה שכל המעורר מחלוקת נדון בגיהנם, וכיון שמחלוקת וגיהנם נבראו בו ביום למדנו שהוא יום מזיק, ולכך אסרו רז"ל להתחיל כל מלאכה בו ואמרו אין מתחילין בשני, ולכך אסרו גם כן לאכול זוגות כי הוא דבר מזיק, והוא שאמרו: לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי.

השער השני של מסכת הנזיקין עוסק במחלוקת, ועל כן פותח בדין "יחלוקו". השער השלישי עוסק בשנים שיש דבר המחבר ביניהם - הכותל שביניהם, ועל כן הם שותפים. ניתן לומר כי השער השני מדגיש את יחוד הקנין, כיצד מקבל כל אחד את חלקו. השער השלישי עוסק בשיתוף הקנין - באלו דברים שותפים בני האדם מעצם מהותם, וכיצד מתיישמת שותפות זו בחייהם.

גירסת הגר"א

הגר"א גורס בצורה שונה את דרשת הפסוק "על כל דבר פשע..." (תיקוני זוהר, הוספה לתיקון י'):

"על שור על חמור על שה" - דא בבא קמא, "על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה" - דא בבא מציעא, "עד האלקים יבא דבר שניהם" - דא בבא בתרא.

גירסא זו מבוארת בצורה פשוטה, שמסכת בבא מציעא עניינה הוא דינים שבהעלם, ואבדה מקורה בהעלם המצוי בעולם. מסכת בבא מציעא מפרטת את דיני אבדה ומציאה, ועל כן היא קשורה למילים "על כל אבדה". בבא בתרא העוסקת בדינים הנובעים מן השותפות בין בני אדם קשורה למילים "דבר שניהם", שזהו כנגד "השותפין".

נראה, שאין סתירה בין הגירסאות, והן מבטאות שתי רמות של התבוננות ביחס לאבדה. בצורה פשוטה, אבדה היא בעיה הנובעת מן ההעלם הקיים בעולם. אדם אינו יודע היכן הניח את רכושו או היכן נפל לו.

אולם, בצורה עמוקה יותר, כפי שהתבאר לעיל, אבדה היא ביטוי לשותפות בין בני האדם, והיא דרך להשיב ממון אל מקורו האמיתי.

שתי הצורות להתבונן על ענין האבדה נובעות משתי צורות המבט על דיני התורה בכללם - המבט הנגלה והמבט הנסתר, שהתבארו לעיל.

על פי המבט הנגלה אבדה היא חלק ממסכת בבא מציעא, העוסקת בהעלם אשר בעולם, והיא נותנת פתרון לבעיתו של האדם שאיבד את רכושו.

על פי המבט הפנימי אבדה היא חלק ממסכת בבא בתרא, העוסקת בצורות שונות של שותפות בעולם, שאחד הביטויים לכך הוא באבדה, המעבירה ממון מאדם לאדם.

